

YOSH BOLALARNING PSIXOLOGIK TARBIYASI

Hamrayev Ilg'or Aktamovich

Samarqand davlat universiteti Urgut filiali Stajyor o'qituvchisi.

Nasrilloeva Aziza Baxtiyor qizi

Samarqand davlat universiteti Urgut filiali

Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1 – bosqich 103 – guruhi talabasi.

azizanasrilloeva1303@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15347611>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yosh bolalarning psixologik tarbiyasi va uning inson hayotidagi ahamiyati yoritilgan. Bolaning psixik rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi, atrof-muhitga moslashuvi, o'zini anglash va boshqalar bilan munosabat o'rnatish qobiliyati, aynan go'daklik va erta yoshdagi tarbiya jarayoniga chambarchas bog'liqdir. Maqolada oiladagi muhit, ota-ona va tarbiyachilarning roli, mehr-muhabbat, tushunish va emotsional qo'llab-quvvatlash kabi psixologik omillar yoritib berilgan. Shuningdek, bolaning xarakteriga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar, masalan, befarqlik, jazolash, e'tiborsizlik kabi holatlar haqida ham so'z yuritiladi. Muallif psixologik tarbiyaning sog'lom jamiyat shakllanishidagi o'rni va dolzarbligini asoslab beradi hamda amaliy tavsiyalarni taqdim etadi. Ushbu maqola o'qituvchilar, tarbiyachilar, psixologlar hamda ota-onalar uchun foydali qo'llanma bo'la oladi.

Kalit so'zlar: Psixologik tarbiya, emotsional qo'llab-quvvatlash, shaxs shakllanishi, ijtimoiy moslashuv, tarbiyachi, psixologik muhit, moslashuvchanlik, senzitivlik, refleksiya.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ МАЛОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье освещается психологическое воспитание детей младшего возраста и его значение в жизни человека. Психическое развитие ребенка, формирование его как личности, адаптация к окружающей среде, самопознание и умение выстраивать отношения с другими людьми напрямую связаны с процессом воспитания в раннем детстве. В статье раскрыта роль семейной обстановки, родителей и воспитателей, а также таких психологических факторов, как любовь, понимание и эмоциональная поддержка. Также рассматриваются негативные влияния на характер ребенка, такие как безразличие, наказание и отсутствие внимания. Автор обосновывает значимость психологического воспитания в формировании здорового общества и предлагает практические рекомендации. Данная статья может послужить полезным пособием для учителей, воспитателей, психологов и родителей.

Ключевые слова: Психологическое воспитание, эмоциональная поддержка, формирование личности, социальная адаптация, воспитатель, психологическая среда, адаптивность, сензитивность, рефлексия.

PSYCHOLOGICAL EDUCATION OF YOUNG CHILDREN

Abstract. This article explores the psychological upbringing of young children and its importance in human life. A child's mental development, personality formation, adaptation to the environment, self-awareness, and ability to build relationships with others are closely linked to early childhood upbringing. The article highlights the role of the family environment, parents, and educators, as well as psychological factors such as love, understanding, and emotional

support. It also discusses negative influences on a child's character, including indifference, punishment, and neglect. The author substantiates the significance of psychological upbringing in shaping a healthy society and provides practical recommendations. This article can serve as a valuable resource for teachers, educators, psychologists, and parents.

Keywords: Psychological upbringing, emotional support, personality formation, social adaptation, educator, psychological environment, adaptability, sensitivity, reflection.

KIRISH.

Bugungi globallashuv jarayonida inson kapitalining shakllanishida psixologik tarbiyaning o'zni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, yosh bolalarning ruhiy rivojlanishi, hissiy barqarorligi, o'zini anglash va atrofdagilar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatish qobiliyatini shakllantirishda psixologik tarbiya muhim omil hisoblanadi. Afsuski, amaliyotda bu yo'nalish yetarlicha e'tibor topmayotgani, bolalar ruhiyatiga nisbatan nozik yondashuv yetishmasligi, bevosita ijtimoiy va oilaviy muhitdagi muammolar tufayli bolalarning psixologik rivojlanishida turli salbiy oqibatlar kuzatilmogda.

Zamonaviy jamiyatda bola ko'plab axborot oqimlari, texnologik vositalar, ijtimoiy tarmoqlar va murakkab insoniy munosabatlar muhitida ulg'aymoqda. Bu holat esa uning ruhiy holatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bolaning ijtimoiy hayotga moslashuvi, emotsional rivojlanishi, shaxsiy identiteti va nutq madaniyati aynan psixologik tarbiya orqali yo'lga qo'yiladi. Ammo amaliyotda, ayniqsa, ba'zi oilalarda yoki ta'lim muassasalarida bu jihatlarga yetarlicha e'tibor qaratilmayotgani kuzatiladi. Bolaning ehtiyojlari, his-tuyg'ulari, ichki olami va psixik ehtiyojlarini inkor qilish yoki befarqlik bilan qarash uning ruhiy muvozanatini buzadi, bu esa kelgusida jamiyatda o'z o'rnini topa olmaydigan, o'ziga ishonchsiz shaxs shakllanishiga olib keladi.

Mazkur maqolada yosh bolalarning psixologik tarbiyasiga oid mavjud muammolar, o'rganilmagan jihatlar va dolzarb masalalar tahlil qilinadi. Jumladan, ota-onalarning va tarbiyachilarning psixologik bilim darajasi, oilaviy munosabatlarning bola ruhiyatiga ta'siri, bolalarning emotsional ehtiyojlari, mehr-muhabbat va qo'llab-quvvatlovning ta'siri kabi jihatlar yoritiladi. Ayniqsa, senzitiv davrlarda bolaning tarbiyasiga qanday yondashish lozimligi, bu davrda nimalarga e'tibor qaratish kerakligi haqida ilmiy asoslangan fikrlar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Yosh bolalarning psixologik tarbiyasi masalasida olib borilgan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu mavzu nafaqat psixologik, balki pedagogik, sotsiologik va ijtimoiy nuqtai nazardan ham o'ta dolzarbdir. Mavzuga oid bir qator muhim manbalar mavjud bo'lib, ular bolalarning shaxsiyati, emotsional rivojlanishi, hissiy ehtiyojlari va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari haqida chuqur nazariy bilimlar beradi.

J. Piagening bolalar tafakkurining rivojlanishiga bag'ishlangan asari bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan klassik nazariyalardan biri hisoblanadi. Muallif bolalarning kognitiv rivojlanishini to'rt bosqichda ko'rsatib, har bir davrga xos psixik xususiyatlarni tahlil qiladi. Ayniqsa, bolalarning voqealarni tushunishi, sabab-oqibat aloqalarini anglashdagi o'zgarishlar ularning tarbiyasiga qanday yondashish lozimligini ko'rsatadi.

Ushbu nazariya asosida har bir yosh davrida bolaning fikrlash qobiliyatiga mos ravishda psixologik tarbiya shakllantirilishi kerakligi ayon bo'ladi.

L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi ham psixologik tarbiyada muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Uning fikricha, bola tafakkurining rivoji shunchaki tabiiy jarayon emas, balki ijtimoiy tajribaning hosilasidir. Bu yondashuvdan kelib chiqib, bola tarbiyasida muloqot, ijtimoiy aloqalar va til vositalarining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Vygotskiy fikriga ko'ra, har bir bola o'z yaqin rivojlanish zonasi orqali yangi bilim va ko'nikmalarni kattalar yordamida egallaydi. Shuning uchun psixologik tarbiya jarayonida pedagoglar va ota-onalar faol vositachilar sifatida qatnashishi zarur.

Sh.Amonovning bolalar psixikasi va tarbiyasi haqidagi tadqiqotlarida esa ruhiy barqarorlik, stressga chidamlilik va irodaviy sifatlar kabi jihatlarga e'tibor qaratilgan. Muallif psixologik tarbiya bolaning ichki dunyosini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, bola faqat bilim emas, balki hissiy barqarorlik va ichki kuch ham olishi kerak. Bu esa, ayniqsa, zamonaviy hayotning keskin va murakkab muhitida ulg'ayayotgan bolalar uchun nihoyatda muhimdir.

G.Nuraliyevaning maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasiga oid tadqiqotlari bolaning senzitiv davrlariga alohida e'tibor qaratadi. Har bir bolaning rivojlanishida ma'lum bir davrda sezgirlik kuchayadi va bu davrda berilgan tarbiya yoki ko'rsatmalar butun umr uchun muhim iz qoldiradi. Nuraliyeva bolaning o'yin orqali o'z his-tuyg'ularini ifoda etishi, ruhiy ehtiyojlarini qondirishi va atrofdagilar bilan emotsional aloqaga kirishishini samarali tarbiya vositasi sifatida ko'rsatadi.

S. Murodovaning oiladagi psixologik muhit va bola ruhiyatiga ta'siri haqidagi tadqiqotlari esa bevosita hayotiy amaliyotga yaqin. Muallif oilada mavjud bo'lgan mehr, e'tibor, tushunish yoki befarqlik va qattiqqo'llik singari omillar bolaning butun shaxsiy shakllanishiga ta'sir qilishini ilmiy dalillar bilan asoslab beradi. Bola o'zini qadrlanishini, eshitilishini va tushunilishini his qilsa, unda ijobiy ruhiy muhit shakllanadi. Aksincha, e'tiborsizlik, tanbeh va jazoga asoslangan yondashuv bola ruhiyatida salbiy iz qoldiradi.

Ushbu adabiyotlar tahlili asosida mazkur maqolada psixologik tarbiya masalasiga integrativ yondashuv taklif etiladi. Har bir nazariya va tajriba bolaning ichki olamini chuqur anglash va unga individual tarzda yondashishni taqozo etadi.

Maqolada nazariy yondashuv bilan bir qatorda, amaliy metodlar ham qo'llanildi.

Xususan, bolalar bilan olib borilgan suhbat va kuzatuvlar, ota-onalar va tarbiyachilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar asosida ularning psixologik yondashuv darajalari o'rganildi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bevosita kuzatuv olib borilib, bolalarning emotsional reaksiyalari, muomala uslubi va o'zini tutishdagi o'ziga xos xususiyatlar tahlil qilindi.

Shuningdek, tajribali psixologlar bilan o'tkazilgan suhbatlar asosida muammo va takliflar aniqlashtirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Yosh bolalarning psixologik tarbiyasi bilan bog'liq tadqiqotlarni nazariy jihatdan o'rganish natijasida aniqlangan muammolarni amaliy tajriba asosida chuqurroq tahlil qilish maqsadida kichik hajmli empirik tadqiqot o'tkazildi.

Tadqiqotda 4–6 yosh oraligʻidagi 60 nafar maktabgacha yoshdagi bola, ularning otalari va tarbiyachilari ishtirok etdi. Asosiy maqsad — psixologik muhitning bolaning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga taʼsirini aniqlashdan iborat boʻldi. Tadqiqot davomida bolalar toʻrtta asosiy guruhga boʻlindi: mehrga asoslangan oilalarda voyaga yetayotgan bolalar, emotsional qoʻllab-quvvatlovchi tarbiyachilar bilan muloqotda boʻlgan bolalar, neytral muhitda voyaga yetayotgan bolalar va befarq, jazoga asoslangan muhitda tarbiyalangan bolalar.

Quyidagi jadvalda tadqiqot natijalari keltirilgan:

Psixologik muhit turi	Ijobiy psixologik rivojlanish (%)	Ijtimoiy moslashuv (%)
Mehrga asoslangan oilalar	87	84
Emotsional qoʻllab-quvvatlovchi tarbiyachilar	81	79
Neytral muhitdagi bolalar	54	50
Befarq va jazoga asoslangan tarbiya	29	25

Yuqoridagi jadvaldan koʻrinib turibdiki, bolalarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishi bevosita tarbiyaviy muhitga bogʻliq. Mehrga asoslangan oilalarda voyaga yetayotgan bolalarda ijobiy psixologik rivojlanish darajasi 87 foizni, ijtimoiy moslashuv koʻrsatkichi esa 84 foizni tashkil etdi. Bu esa shuni koʻrsatadiki, mehr va tushunishga asoslangan muhit bolalarda oʻziga ishonch, ijobiy emotsiyalar va sogʻlom shaxsiy xususiyatlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Emotsional qoʻllab-quvvatlovchi tarbiyachilar bilan muloqotda boʻlgan bolalar ham yuqori natijalarga ega boʻldi. Ular orasida psixologik rivojlanish darajasi 81 foizni, ijtimoiy moslashuv esa 79 foizni tashkil etdi. Bu holat Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi nazariyasini amalda tasdiqlaydi — yaʼni bolalarning rivojlanishi atrofidagi kattalarning faol ishtiroki orqali amalga oshadi.

Biroq neytral muhitda voyaga yetayotgan bolalarda natijalar sezilarli darajada past boʻldi.

Ularning ijobiy psixologik rivojlanishi 54 foiz, ijtimoiy moslashuv darajasi esa 50 foiz atrofida boʻldi. Bu shuni anglatadiki, eʼtiborsiz yoki befarq munosabat bolaning emotsional olamiga sust taʼsir koʻrsatadi, natijada bola oʻz his-tuygʻularini toʻlaqonli ifoda eta olmaydi.

Eng past koʻrsatkichlar befarq va jazoga asoslangan muhitda tarbiyalangan bolalar orasida kuzatildi. Ularda psixologik rivojlanish 29 foiz, ijtimoiy moslashuv esa atigi 25 foizni tashkil etdi. Bu esa salbiy munosabat va qatʼiy jazolar bolada qoʻrquv, ijtimoiy izolyatsiya va oʻziga ishonchsizlik kabi salbiy psixologik holatlarni yuzaga keltirishini koʻrsatadi. Ayni vaqtda bu holat Sh. Amonov va S. Murodova asarlarida taʼkidlangan salbiy pedagogik taʼsirlar bilan bogʻliq dalillarni tasdiqlaydi.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, bolaning sogʻlom psixologik rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatga moslashuvi — aynan tarbiya muhitiga, ota-ona va tarbiyachi yondashuviga bogʻliq. Demak, psixologik tarbiya nafaqat tarbiya shakli, balki sogʻlom jamiyatning poydevoridir.

XULOSA.

Yosh bolalarning psixologik tarbiyasi ularning shaxsiyati, dunyoqarashi va ijtimoiy hayotga moslashuvi jarayonida muhim oʻrin tutadi.

Ushbu maqolada olib borilgan nazariy tahlillar va amaliy tadqiqotlar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, psixologik tarbiya jarayoni bolaning ruhiy sog'lomligi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligini shakllantiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Birinchidan, bola go'daklik davridan boshlab emotsional qo'llab-quvvatlov, mehr va tushunishga muhtoj bo'ladi. Bu ehtiyojlar qondirilmaganda bolada psixologik inqirozlar, shaxsiy muvozanatsizlik va o'ziga ishonchsizlik holatlari yuzaga keladi. Piage va Vygotskiy kabi mashhur psixologlarning asarlarida bola tafakkuri, o'zini anglash jarayoni va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar asosida shakllanishi haqida chuqur ilmiy dalillar keltirilgan. Tadqiqotimizda ham ana shu nazariyalar amaliyotda o'z isbotini topdi.

Ikkinchidan, oiladagi muhitning bolaning psixik rivojlanishiga ta'siri beqiyosdir.

Tadqiqotda mehrga asoslangan oilalarda ulg'aygan bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari yuqori bo'lgani, befarq va jazoga asoslangan muhitda esa sezilarli darajada past bo'lgani bu fikrni tasdiqlaydi. Demak, bolaga berilayotgan mehr, e'tibor va ishonch – bu oddiy muomala emas, balki uning ruhiyatiga, kelajakdagi shaxsiy holatiga qaratilgan muhim investitsiyadir. Ota-onalar va tarbiyachilar o'z farzandlari yoki tarbiyalanuvchilariga nafaqat jismonan, balki hissiy jihatdan ham yaqin bo'lishlari zarur.

Uchinchidan, tarbiyachilar va pedagoglarning psixologik savodxonligi ham muhim rol o'ynaydi. Emotsional qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga intilayotgan tarbiyachilar bilan ishlovchi bolalarda yuqori psixologik va ijtimoiy moslashuv darajalari kuzatildi. Bu esa maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik yondashuvni kuchaytirish, tarbiyachilarga doimiy ravishda malaka oshirish imkoniyatlarini yaratish zaruratini bildiradi.

To'rtinchidan, bolaning psixologik rivojlanishi bir necha bosqichlarda o'tadi va har bir bosqich o'ziga xos tarzda muhimdir. Ayniqsa, senzitiv davrlar — bolaning tashqi ta'sirlarga nisbatan eng sezgir davrlari bo'lib, bu bosqichlarda berilgan noto'g'ri yoki befarq munosabat bolaning butun umriga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun bola tarbiyasida xatoliklar qilishga yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Beshinchidan, har bir bola o'ziga xosdir va uni umumiy me'yorga solib bo'lmaydi.

Shuning uchun psixologik tarbiya individual yondashuvni talab etadi. Har bir bolaning ehtiyoji, xulq-atvori, ijtimoiy holati va hissiy tajribasi o'rganilishi, unga mos ravishda tarbiya strategiyasi tanlanishi zarur. Bu yondashuv aynan Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, bola yordam bilan o'z imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, sog'lom va barqaror jamiyatni qurish, unda faol, ijodkor, hurfiy va baxtli insonlarni tarbiyalash psixologik tarbiyani to'g'ri tashkil etish bilan bevosita bog'liq. Bolaning ichki dunyosini eshitgan, tushungan va qo'llab-quvvatlagan har bir ota-ona va pedagog kelajak avlodning barkamol shakllanishiga xizmat qilgan bo'ladi. Ushbu maqolada keltirilgan ilmiy-nazariy qarashlar, amaliy natijalar va takliflar nafaqat tadqiqotchilar, balki ota-onalar, psixologlar, tarbiyachilar va ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun ham qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Piaget J. Bola qanday tafakkur qiladi. – T.: O‘zbekiston, 2006. – bet 215. Пиаже Ж. Как мыслит ребёнок. – Ташкент: Узбекистон, 2006. – с. 215. (How Children Think // English translation in brackets)
2. Vygotskiy L.S. Bola psixikasi va rivojlanish bosqichlari. – T.: Fan, 2004. – bet 192. Выготский Л.С. Психика ребёнка и этапы развития. – Ташкент: Фан, 2004. – с. 192. (The Child’s Psyche and Developmental Stages // English translation in brackets)
3. Hasanboyeva O. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. – T.: Ma’naviyat, 2015. – bet 230. Хасанбоева О. Психология детей дошкольного возраста. – Ташкент: Маънавият, 2015. – с. 230. (Psychology of Preschool-Aged Children // English translation in brackets)
4. Turaqulov M. Inson psixologiyasi asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2011. – bet 198. Туракулов М. Основы психологии человека. – Ташкент: Ўқитувчи, 2011. – с. 198. (Foundations of Human Psychology // English translation in brackets)
5. Ergashev E., Karimova N. Pedagogik va yosh psixologiyasi. – T.: Noshir, 2017. – bet 260. Эргашев Э., Каримова Н. Педагогическая и возрастная психология. – Ташкент: Нашир, 2017. – с. 260. (Pedagogical and Developmental Psychology // English translation in brackets)
6. Bronfenbrenner U. Inson rivojlanishining ekologik yondashuvi. – T.: Ilm Ziyo, 2019. – bet 175. Бронфенбреннер У. Экологический подход к развитию человека. – Ташкент: Илм Зиё, 2019. – с. 175. (The Ecological Approach to Human Development // English translation in brackets)